

СРПСКИ ЈЕЗИК И НАЦИОНАЛНИ ИДЕНТИТЕТ У ВРИЈЕМЕ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ

Вријеме глобализације и вријеме транзиције неповољно се одражавају на српски национални и културни идентитет. Разлог за то је у томе што у нашој држави није било и још нема свијести о потреби појачане бриге за очување националног и културног идентитета, које транзиција хоће да избрише – разумије се, код народа који се нису заштитили. То се нарочито види према статусу који српски језик има у Србији, а и друге националне дисциплине су у сличном положају. Ситуација је тешка и посебно зато што транзицију нисмо ни дочекали са уређеном језичком ситуацијом и дефинисаном националном политиком у вези с националним језиком. Српски лингвисти гласно говоре о томе и о потреби да се у Србији утврди државна/национална језичка политика и стратегија њеног спровођења. Јер која држава нема своју језичку и културну политику она спроводи туђу. У Србији се у то на много примјера може увјерити. Општепозната је истина да се језичка политика осмишљава у сарадњи језичке струке и државе, а спроводи у сарадњи државе и струке.

Недавно усвојен закон о језику и писму представља извјестан важан помак у правцу заштите српског језичког идентитета. Тим законом држава је коначно рекла да су српски језик и ћирилица у Србији важни. Надамо се да ће са струком утврђивати и стратегију и начин да се то и у дјело почне спроводити.

Кључне ријечи: српски језик, ћирилица, језички идентитет, језичка политика, транзиција.

Посљедњих деценија читамо све чешће и све више текстова из пера српских интелектуалаца различитих профила да је српски национални идентитет угрожен као у доба најмрачнијих времена кад су Срби били у ропству различитих поробљивача. Да ли је то случајно, није ли писање о националном идентитету постало мода? Нажалост, није и колико год да се код великог броја српских интелектуалаца осјећа потреба да говоре о нужности очувања српског националног идентета, ни издалека овој потреби

није удовољено у Србији. То је стога што у нашој држави још није усвојена азбука националне политике, коју свака озбиљна и уређена држава поштује: национални идентитет и његово очување јесте у центру државне националне политике¹. А Србија је ипак држава српског народа, морам рећи – требало би да буде бар толико колико је и држава националних мањина. Из Србије би онда требало да се идеја бриге о националном идентитету шири на друге стране Српства. Брани и помаже.

Српски језик, уз Српску православну цркву, спада у темељне чиниоце српског националног и културног идентитета. Кад је тако, кад је то непокрива чињеница, поставља се питање како је могуће да српски идентитет буде данас тако угрожен. Одговор је једноставан: српски језик – управо са свога значаја – нема ни изблиза у Србији статус какав би као национални језик морао имати. Наравно, ни други чиниоци и чувари националног идентитета – књижевност, историја, географија и др., немају бољи статус. О сталним насртајима на нашу цркву да и не говорим. Вријеме транзиције, глобализације, наравно, не иде у прилог учвршћивању и очувању националног идентитета.

Умјесто да се прије поласка на свој омиљени европски пут национално учврстимо, да се једног дана нађемо у тој европској заједници народа као народ са својим идентитетом, ми смо од тога још далеко. А рекло би се да нам је једно од поглавља на том путу управо то да се одрекнемо свога идентитета². Данашња Европа, сан наш још неостварени, препуна је моралних посрнућа³, многе њене чланице су тога свјесне и у њој таквој учврстиле су свој статус. А од нас траже да се мијењамо у складу с тим „европским вриједностима”, да се одрекнемо свог идентитета и, одричући се богиње

---

¹ Уп.: „У духовним наукама постоји прави диверзитет у типовима идентитета: национални идентитет, који је с једне стране утемељен у заједничком језику, историји, култури, а с друге стране представља интегритет једног народа као систем његовог општег самоодржања; културни идентитет подразумијева *традицију* као предање [...], памћење, социјалну интеграцију, образовне установе; институционални идентитет, који нам даје држава или црква; политички идентитет, који укључује и политичке стратегије” (Шијаковић 2019: 40).

² Да то поглавље постоји, како се ради на његовоме испуњавању, преко домаћих за то одабраних елита може се доста сазнати из радова, да само њих наведем: Мучибабић 2019; Антонић 2019; Рељић 2019.

³ Још су словенофили у 19. вијеку, тражећи у западној Европи оно што би словенским народима послужило као узор у будућем развоју, са жаљењем констатовали да се она дехристијанизовала. А Владика Амфилохије подсећа да је још Ф. М. Достојевски „говорио о Европи као милом гробљу, али гробљу” (Амфилохије 2019: 12). О данашњој Европи Запада и уопште свијету Запада, њеним стварним вриједностима доста сам говорио у књизи разговора с Милошем Јевтићем *Разумијевање језика*, Београд, 2017.

памћења и поштујући искључиво богињу заборав⁴, изградимо „новог српског човјека” илити колонијални идентитет⁵.

Преко оцјене статуса српског језика у Србији најбоље се види и како је данас са српским националним и културним идентитетом јер у њиховом центру је српски језик са својим писмом ћирилицом. Па да пођемо од ћирилице, нека ми буде дозвољено да наведем један мали цитат: „Наређено је да се излупају све плоче на којима су исписана била имена улица варошких. Са зграде Универзитета скинут је натпис ’Миша Анастасијевић свом Отчеству’. Све трговачке фирме морале су бити замењене другим, латиницом написаним.

Излупане су плоче на зградама које су својина просветних фондова. Исто тако плоче на пијачној згради Цветковог трга, на којима су урезана била имена чланова утемељача. Ко је имао, с улице, на својој кући какав год натпис ћирилицом морао га је уништити.

Пели су се на врх зграде Русија, да би уништили натпис на њој.

Рат је био објављен, и с пуним бесом вођен, не само српском народу и савезницима, већ и – ћирилице и источном наречју српском.

Латиница у канцеларијама, у школама, на пошти и телеграфу – свуда. Нигде се не прима никакав напис ћирилицом.”⁶

Готово да не би требало ниједну ријеч из овог текста изоставити, а читалац би на питање „Кад је ово било?” одговорио да је то данашње стање у Београду. Да ли је случајно таква неподношљиво велика сличност положаја ћирилице у окупираном Београду током Великог рата и данас – у Београду и сваком другом граду Србије? А слично се догодило српском језику и његовом писму тада у Босни и Херцеговини, као и у Црној Гори после окупације 1916⁷.

Да ли смо ми у толикој заблуди о ћирилице кад нам је вијековима покушавају свим могућим средствима и начинима истјерати из живота?

---

⁴ В. Шијаковић 2019.

⁵ В. Антонић 2019.

⁶ Лука Лазаревић, *Белешке из окупираног Београда (1915–1918)*, Јасен, Београд, 2010. Мала напомена: Лука Лазаревић (1857–1936) потомак је чувеног попа Луке Лазаревића, војводе и заповједника Шапца у Првом српском устанку. Био на разним дужностима од професора гимназије до министра у влади Краљевине Србије.

⁷ О храбром отпору групе бјелопавличких учитеља, који су дали отказ јер нису хтјели да прихвате књиге из Хрватске на латиници свједочи Веселин Матовић ових дана у Вечерњим: „Уби ме, али нећу писати латиницом, ја сам Србин и пишем ћирилицом!” – одговорио је један од српских учитеља окупационим властима, а опширно о томе г. Матовић говори у управо објављеној књизи *Ћирилица и латиница*.

У годинама окупације аргументација је била у сили оружја, а у данашњем времену аргументација је углавном у снази оркестрираних лажи и подвала; наравно, и они иза себе имају и аргумент силе (Рељић 2019: 83). Наводе нам различите разлоге у прилог одбацивања ћирилице као писма које је свој вијек проживјело, с којим не можемо у савремену Европу. А кад се погледа, све су измишљени разлози, нема ни једног јединог разлога који се може узети озбиљно. На овоме послу ангажована је војска домаћих културних радника, аналитичара, посматрача итд. и тсл. Наравно, при томе се заобилази чињеница да смо ми на ћирилици стварали своју вишевијековну, хиљадугодишњу писану културну баштину каквом се мало који европски народ може подичити. Да оvdје само поменем нешто, мало од много, почевши од Мирослављевог јеванђеља из 12. вијека – бисера у ризници српске, словенске и европске баштине, других јеванђеља и светих књига (међу којим се многа својатају, присвајају, поткрадају нас), преко биографија наших светих српских краљева, па Кулинове повеље, такође из 12. вијека – најстаријег споменика писаног на српском народном језику, преко богате српске писане средњовијековне баштине, са „Словом љубве” деспота Стефана и даље и даље. И свега тога треба да се ми одрекнемо. А ради чега и зашто? Ради свога самопорицања, ради губитка свога националног и културног идентитета. Додуше, наш самозаборав плански је његован од друге половине 20. вијека. О овој нашој баштини мало је било ријечи у образовном систему, и то готово обавезно се говорило као о споменицима српско-хрватске писмености⁸! Што многи и данас горљиво бране⁹.

Бранећи ћирилицу, залажући се за њен повратак у српски језик и културу, никако не желим рећи да треба да се одричемо своје баштине на српском језику стваране на латиници у прошлом вијеку и у оним ранијим вијековима. Напротив, треба да је чувамо, као што то досада нисмо чинили. Али треба имати на уму и ово, што сам једном приликом написао: „Тачно је да смо се латиницом служили, нарочито кроз двадесети вијек. Она је на разне начине наметана и ми имамо данас и на латиници своју баштину, али имамо ћирилицу као *своје* *йисмо*. То што смо створили на латиници јесте дио наше баштине, али свједоци смо да то тешко бранимо од својатања. Посебно питање јесте стварање на латиници код једног дијела српског народа у ранијим вијековима. Да поменемо само Дубровник, да се

⁸ О потискивању ћирилице и борби за њен повратак писао и говорио сам у посљедње вријеме доста и често, доста од тога се може наћи у мојој књизи Танасић 2020. Такође, оvdје треба навести хрестоматију Милош Ковачевић 2013. Поред других, рано је почео да скреће пажњу на угроженост српске ћирилице и академик Предраг Пипер – в. његову књигу Пипер 2003. Такође се снажно залагао за враћање њеног статуса какав треба да има као национално писмо.

⁹ О прогону ћирилице некад и сад види и рад Ковачевић 2019 и тамо наведену литературу.

присјетимо дубровачких Срба католика – дивних српских патриота и српског језика у Дубровнику, који ни за кога у научном свијету није био под знаком најмање сумње. Да, поред толиких, поменем само Милана Решетара – Србина католика из Дубровника, великана српске филологије и у оквирима свјетске славистике, који је неко вријеме држао и катедру славистике у Бечу, коју је основао Франц Миклошић, један од оснивача славистике као научне дисциплине. Он је у својој приступној бесједи за члана Српске краљевске академије уочи Другог свјетског рата рекао да је за њега српско и хрватско (језички) једно, а ко хоће да то двоје разликује мораће се сложити с чињеницом да је Дубровник по језику одувijek био српски. У почетку је покатоличеним Србима у Дубровнику дозвољавано да се служе ћирилицом. Чак је за њих издат и молитвеник на ћирилици 1512. године; то је и прва штампана књига на српском језику. Уочи Другог свјетског рата штампао ју је поново исти овај М. Решетар у СКА, а и недавно је обновљено њено издање у споменици Милану Решетару (издавач САНУ). Не узгред – на хрватској страни се организовано ради на њеном присвајању; у ту сврху 2012. је одржан читав знанствени скуп. Међутим, Срби католици су преведени на латиницу. И гдје су данас потомци дубровачких Срба, тих, како рекох, дивних српских патриота? А Дубровачку књижевност све теже бранимо, ако је и бранимо, као дио српске књижевности. И ово може бити поучно за оне који искрено вјерују да није важно да ли ћемо сачувати ћирилицу као своје писмо или ћемо прихватити латиницу” (Танасић 2021).

Данас се исто може рећи и за статус српског језика: он није ни изблиза на нивоу на коме би требало да буде као национални језик од посебног значаја за чување српског националног и културног идентитета. У то се можемо увјерити ако погледамо какво је стање у било којем домену употребе српског језика. А резултат општег лошег положаја српског језика јесу свакако слабо владање српским стандардним језиком и низак ниво језичке културе, те слаба свијест о њему као носиоцу и чувару националног идентитета. Први разлог за то јесте недопустиво мали број часова српског језика у основној и средњој школи. У то се можемо лако увјерити ако упоредимо фондове часова у нашим школама са фондовима часова националних језика код других европских, великих и малих народа; он је двоструко, неријетко и више, мањи. Са овако ниским бројем часова не може се, ни уз највеће залагање и најбољих наставника, обезбиједити да дјеца из школе понесу добра знања српског стандардног језика. А, с друге стране, није могуће обезбиједити остваривање васпитних циљева, гдје је и изграђивање културног и националног идентитета. Зато професор Александар Јовановић с правом каже: „Да ли можда најпре треба, пошто су нам пуна уста европског искуства, довести број часова матерњег језика у основној школи на европски ниво (седам до десет часова у европским школама у односу на пет у млађим разредима и само четири у вишим разредима основне

школе, у средњим школама још и мањи)? Матерњи језик није само средство комуникације, он је и наставни језик за све предмете, али је и са књижевношћу највредније духовно добро једнога народа и чувар његовог памћења и културе. У природу овог предмета је уграђено стицање националног и културног идентитета, али и најдубље емпатије за *gruoi*, потребније него икада у овом времену индивидуалне и колективне саможивости. [...] Зато је матерњи језик са књижевношћу основни наставни предмет у свим образовним системима и свим временима. Не без разлога је речено, наизглед мало претерано али суштински сасвим тачно, да је брига за матерњи језик једнака улагању у националну безбедност” (Јовановић 2019: 132–133). Наравно, повећање броја часова српског језика у школама морала би пратити и израда адекватног програма који би обезбјеђивао циљеве с којим се то и чини.

Још лошије стање је у високом образовању. Српски језик се по правилу не слуша ни на страним филологијама, а студирање и изучавање страних језика заснива се нужно на поређењу са српским. Српски језик не изучавају ни студенти других наставних предмета, ни студенти права, журналистике¹⁰. О другим да и не говоримо. Многи српски лингвисти, посебно Одбор за стандардизацију српског језика, одавно указују на нужност да се српски језик изучава на свим факултетима, разумије се – у складу са профилима појединих студијских програма. Када се Одбор 2019. обратио с тим предлогом КОНУС-у, овај је то глатко одбио, чак без писаног одговора, с образложењем да се српски језик учи у школи. А студентска организација Београдског универзитета, чувши за наш предлог, обратила се самоиницијативно да се наш предлог прихвати са једноставним а суштински тачним образложењем: јер добро знање српског језика је важно за сваки посао и јер је он значајан за српску културу¹¹. Без обзира на то шта је ко од чланова овог високог и одговорног тијела мислио, овакав однос према предлогу струке значи подршку оним који чине све на урушавању српског језика и српског националног и културног идентитета¹².

У Србији се данас нигдје не пита „како знаш српски језик?”, а готово свуда „како знаш енглески језик?”, као да смо већ и службено постали енглеска (културна) колонија. Наравно, тако је и у државним органима, нигдје нема потребног броја стручњака и лекторских служби, ако их уопште има у државним органима. Ријетке су новинске куће које још имају лекторске службе.

¹⁰ Данас од овога представља изузетак студиј журналистике на Универзитету у Нишу, гдје се српски језик изучава као обавезни предмет.

¹¹ Треба рећи да је тадашњи декан Машинског факултета проф. Радивоје Митровић више пута јавно подржао наш предлог.

¹² О свим овим питањима може се доста наћи у мојој књизи Танасић 2020.

Све то говори колико се у данашњем српском друштву држи до српског језика као битног елемента националног и културног идентитета.

Посебан проблем је појава балканизације у смислу партикуларизације, дробљења српског језика. Једино је код нас познат случај да поједине националне заједнице српски језик који је и њихов матерњи језик неће да називају српским именом, већ му дају своја имена. Наша држава је, насупротив мишљењу струке, па и насупротив јасним пропозицијама европских докумената о томе шта је мањински језик, то подржала. Иако ни језички стручњаци тих народа не тврде да се ради о лингвистички посебним језицима. Чак се многи од њих изјашњавају да би прихватили да се ради о „заједничком језику”, само под условом да се не помиње српско име. Својевремено је велики српски лингвиста Иван Клајн, познавалац свјетских језика и језичке ситуације у свијету и код нас, посебно на терену четири бивше истојезичке републике, и проучавалац српског стандардног језика преко пет деценија, изјавио: „Наравно, термини као што су босански, црногорски, војвођански и слично, представљају чисто научни апсурд. Ако они, ипак, буду прихваћени, то ће бити искључиво из политичких разлога, који немају никакве везе са науком” (Клајн 2010: 205). У вези са посебношћу хрватског језика, академик Клајн је рекао: „И досад се ниједан лингвиста није усудио да прихвати бесмислену тврдњу да су то два језика, иако када се каже српски, односно хрватски – могло би се закључити да су то два језика. [...] Онога који тврди да се ради о два језика требало би натерати да броји од 1 па надаље, све док не наиђе на облик броја који се разликује у српском и хрватском. Тај би морао да броји чак до хиљаду!” (Клајн 2010: 203). Нажалост, имамо на челу неких српских институција људе који то још и данас тврде, знајући за став Одбора за стандардизацију српског језика.

Српски језик је угрожен на још једном плану: присвајању српске писане баштине, својатању његових дијелова како на плану народних говора тако на плану стандардног језика. У питању је кривотворење научних истина о српском језику. С таквим појавама често се сусрећемо и у школским уџбеницима које држава плаћа и из којих наша дјеца уче. Када су избили велики скандали у вези с тим, не само кад се ради о српском језику него и о другим националним предметима, с највишег мјеста је речено да ће уџбенике националних предмета издавати држава. Од тога се изгледа одустало; то говори колико су организовани и утицајни они који раде на рушењу српског националног и културног идентитета. Колико је важно у процесу транзиције испунити оно поглавље које сам на почетку поменуо.

Свим овим познатим придружују се и нови проблеми које доноси глобализација. Тако је српски језик угрожен начином на који активисти примјењују идеологију родно осјетљивог језика. Усвојен је закон који угрожава српски језик како на граматичком тако и на лексичком плану, тако

радикално да то није ни у складу са европским препорукама за језик у томе домену. Српска струка је на погубност тога језичког инжењеринга указивала, а у Матици српској одржан је округли сто на коме су представници Цркве и различитих струка, уз језичку, детаљно описали погубност донесеног закона. Нажалост, наша држава још нема слуха за реч науке.

Ипак, последице деценија одсуства било какве државне језичке политике, доношење закона о српском језику у службеној употреби и заштити ћирилице говори да се у држави десила значајна промјена: доношењем овог закона она је јасно рекла да су српски језик и ћирилица важни и да ће уређивати њихову употребу у сарадњи са језичком струком.

Литература

Амфилохије (2019): Митрополит Амфилохије, О српским идентитетским критеријумима у епохи глобализма, *Српски идентитетски критеријуми у процеси глобализације*, зборник, Београд: СКПД „Просвјета”, 11–19.

Антонић (2019): Слободан Антонић, Остати свој у колонији: очување српског идентитета на периферији атлантистичког царства, *Српски идентитетски критеријуми у процеси глобализације*, зборник, Београд: СКПД „Просвјета”, 47–77.

Јовановић (2019): Александар Јовановић, Образовање и идентитет: зашто утопија мора да постане стварност, *Српски идентитетски критеријуми у процеси глобализације*, зборник, Београд: СКПД „Просвјета”, 121–142.

Клајн (2010): Разговор с Иваном Клајном, Милош Јевтић, *Чудо језика: разговори са лингвистима*, Београд: Службени гласник, 173–244.

Ковачевић (2013): Милош Ковачевић (ур.), *Одбрана српске ћирилице*, хрестоматија, Пале: Српско просвјетно и културно друштво „Просвјета”.

Ковачевић (2019): Милош Ковачевић, Српски језик и ћирилица под притиском глобализације, *Српски идентитетски критеријуми у процеси глобализације*, зборник, Београд: СКПД „Просвјета”, 101–120.

Мучибадић (2019): Милимир Мучибадић, Друштвени процеси и њихове последице које доноси нови свјетски поредак на размеђу миленија, *Српски идентитетски критеријуми у процеси глобализације*, зборник, Београд: СКПД „Просвјета”, 20–36.

Пипер (2003): Предраг Пипер, *Српски између великих и малих језика*, Београд: Београдска књига.

Рељић (2019): Слободан Рељић, Суверенитет после Рах Americana, *Српски идентитетски критеријуми у процеси глобализације*, зборник, Београд: СКПД „Просвјета”, 78–100.

Танасић (2017): Срето Танасић, *Разумевање језика. Разговори са Сретом Танасићем*, разговоре водио Милош Јевтић, Београд: НМлибрис.

Танасић (2020): Срето З. Танасић, *Тако сам говорио зарад суџира*, Београд: Чигоја.

Танасић (2021): Срето Танасић, Један народ је јак колико му је јака култура, *Жрнов*, VII, бр. 14, Београд, 2–10.

Шијаковић (2019): Богољуб Шијаковић, О појму и кризи идентитета, *Српски идентитетски критеријуми у процесу глобализације*, зборник, Београд: СКПД „Просвјета”, 37–54.

Срето З. Танасић

Институт сербског језика САНУ

СЕРБСКИЙ ЯЗЫК И НАЦИОНАЛЬНАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ ВО ВРЕМЯ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Время глобализации, время транзисии (переходного периода), неблагоприятно отражаются на сербской национальной и культурной идентичности. Причиной этого лежит и в том, что в нашем государстве не было и еще нет сознания о необходимости усиленной заботы о сохранении национальной и культурной идентичности, которые транзисия хочет стереть – разумеется, у народов, которые не защитились. Это особенно замечается по статусу сербского языка в Сербии, причем и другие национальные дисциплины находятся в подобном положении. Ситуация трудная особенно и из-за того, что мы в транзисию и не вошли с упорядоченной языковой ситуацией и определенной национальной политикой, которая относится к национальному языку. Сербские лингвисты громко говорят о том и о необходимости определения государственной/национальной языковой политики и стратегии ее осуществления в Сербии – так как государство, у которого нет своей языковой и культурной политики, проводит чужую. В Сербии в этом можно удостовериться на основании многих примеров. Общеизвестной истиной является то, что языковая политика создается в сотрудничестве языковой специальности и государства, а проводится в сотрудничестве государства со специальностью.

Недавно принятый закон о языке и письме в Сербии представляет собой определенный важный сдвиг в сторону защиты сербской языковой идентичности. Этим законом государство все таки сказало, что сербский язык и кириллица в Сербии важные. Мы надеемся, что государство со специальностью будет устанавливать и стратегию и способ, чтобы и на деле это началось проводиться.

Ключевые слова: сербский язык, кириллица, языковая идентичность, языковая политика, транзисия.